

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ* ΣΕ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΙΣΤΟ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Είναι πλέον αποδεκτό, και ελπίζουμε βαθμιαία ευρύτερα συνειδητό, το ότι ο ρόλος των αρχαιολογικών χώρων και εν γένει των ιστορικών μνημείων δεν περιορίζεται απλά και μόνο στη μαρτυρία της ιστορίας, αλλά διευρύνεται έτσι ώστε η υλική έκφραση της ιστορικής μνήμης ν' αποτελεί εξαιρετικής σημασίας στοιχείο εμπλουτισμού ενός σύγχρονου πολεοδομικού ιστού. Μ' άλλα λόγια, το δομημένο περιβάλλον του παρελθόντος — η αρχιτεκτονική κληρονομιά —, σ' όποια κατάσταση κι αν βρίσκεται, αποτελεί καίριο σημείο αναφοράς στην αντιληπτική οργάνωση του σύγχρονου δομημένου χώρου, είναι φορέας σημαντικότεων αξιών και προσφέρεται ως πυρήνας ποικίλων ερεθισμάτων για τον πολίτη και σύνθετων λειτουργιών στο σύγχρονο περιβάλλον. Έχει ακόμα τη δυνατότητα ν' αποτελέσει ελεύθερο χώρο υψηλής ποιότητας σ' έναν ήδη διαμορφωμένο ιστό.

Η ύπαρξη λοιπόν αρχαιολογικών χώρων και ιστορικών μνημείων στα πλαίσια ενός οικισμού ή της επέκτασής του είναι, για τον τελευταίο, ευτυχής συγκυρία — ένα προσόν —, όσο κι αν η προστασία και ανάδειξη των μνημείων ενέχει κάποιες δυσκολίες στο συνδυασμό με την ύπαρξη ή τον σχεδιασμό σύγχρονων δομών.

Είναι γνωστό ότι οι ελληνικές πόλεις (μικρές και μεγάλες), ιδιαίτερα στην περιφέρεια, ακολούθησαν μια πορεία ανάπτυξης — και στο μεγαλύτερο ποσοστό τους την συνεχίζουν —, μέσ' από την οποία, αντί ν' αξιοποιείται το οποιασδήποτε κλίμακας δυναμικό τους σε ιστορικά μνημεία, απαλείφεται στιδήποτε είναι δυνατό ν' αναφέρεται στην ιστορική μνήμη, και επομένως απαλείφεται η ίδια η ιστορική τους ταυτότητα. Καταλήγουμε έτσι στο παράλογο, να είναι η φυσιογνωμία της νεοελληνικής πόλης ταυτόσημη με την άρνησή της, αφού η ομοιομορφία και η έλλειψη ιστορικής συνέχειας έφτασαν ν' αποτελούν το κύριο χαρακτηριστικό τού σύγχρονου ελληνικού δομημένου περιβάλλοντος. Θα λέγαμε ότι το τελευταίο, κυρίως στην περιφέρεια, δεν απέχει πολύ από το ν' αποτελέσει ένα κακό δείγμα μνημείου του 20ού αι., ασύνδετο με στιδήποτε προηγήθηκε. Η με κάθε τρόπο λοιπόν προώθηση της σύνδεσης ανάμεσα στην προστασία και ανάδειξη των στοιχείων του δομημένου περιβάλλοντος του παρελθόντος, και στην ένταξή του, ως ζωντανού οργανισμού και όχι μόνον ως μουσειακού χώρου, στο σύγχρονο, είναι μια κύρια συνιστώσα στη διαμόρφωση του τελευταίου προς όφελός του και αποτελεί γι' αυτό ένα βασικό στόχο στον πολεοδομικό σχεδιασμό σήμερα. Πολύ περισσότερο μάλιστα, όταν η ίδια η πραγματικότητα αποδεικνύει ότι ο ξεπερασμένος αρχαιολογικός νόμος, αλλά και ο νόμος για την προστασία του περιβάλλοντος (ν. 1650), είναι ανεπαρκείς για ν' αναχαιτίσουν την τάση του Νεοέλληνα για καταστροφή των μαρτύρων της ιστορίας του. Η έλλειψη μιας συνολικής πολιτικής προστασίας, εξάλλου, είναι αισθητή ακόμα κι όταν εκφράζονται καλές προθέσεις ή γίνονται προσπάθειες είτε από τον κύριο κρατικό φορέα είτε από την τοπική αυτοδιοίκηση.

Ευαγγελία Χατζητρύφωνος

Αρχιτέκτων ειδ. αναστηλώσεων. 9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

Η συμβολή του δομημένου περιβάλλοντος του παρελθόντος ή μεμονωμένων στοιχείων του στη σύγχρονη δομή οικισμών ή πόλεων θα μπορούσε να διακριθεί σε δύο μεγάλες κατηγορίες: 1) Στην εκ των προτέρων σχεδιασμένη ένταξη αρχαιολογικών χώρων ή

μεμονωμένων ιστορικών μνημείων ή συνόλων σε υπό ανάπτυξη πολεοδομικές ενότητες, όπως είναι οι επεκτάσεις σχεδίων πόλεων, και 2) στις σημειακές επεμβάσεις για αξιοποίηση των παραπάνω σε ήδη διαμορφωμένον πολεοδομικό ιστό.

Θα μιλήσουμε εδώ για τη δεύτερη περίπτωση, χρησιμοποιώντας το παράδειγμα του ιστορικού πυρήνα της Θεσσαλονίκης, το σημερινό ευρύτερο κέντρο, επειδή προσφέρει πολυπλευρά για τοποθέτηση ποικίλων προβλημάτων, που είναι σημαντικά ακόμη

και για προσχεδιαζόμενη ένταξη αρχαιοτήτων σε πολεοδομικό ιστό.

Είναι γνωστό ότι η Θεσσαλονίκη επανασχεδιάστηκε αμέσως μετά την πυρκαγιά του 1917, η οποία κατέστρεψε το μεγαλύτερο μέρος του ιστορικού της πυρήνα. Ο επανασχεδιασμός της (ο οποίος αναλύθηκε λεπτομερειακά από την αρχιτέκτονα Δρ. Αλέκα Γερολύμην), που έγινε υπό τον Γάλλο πολεοδόμο E. Hébrard, θεωρείται το πρώτο μεγάλο πολεοδομικό εγχείρημα του 20ού αιώνα πανευρωπαϊκά. Ως προς τα ιστορικά μνημεία, έγινε με βάση αρχές πολεοδομίας που εξέφραζαν τις τότε ισχύουσες αντιλήψεις και την κρατούσα ιδεολογία: το ιστορικό μνημείο (ή ο αρχαιολογικός χώρος) αποτέλεσε το επίκεντρο του πολεοδομικού ιστού της περιοχής του, όπου όλες οι ευθεσίες των οδών οδηγούσαν σ' αυτό. Έτσι το μνημείο, περίοπτο -ορατό από διαφορετικές οπτικές φυγές-, απομονώνονταν από το παραδεδομένο περιβάλλον του -το οποίο αφαιρούσαν-, αφού γύρω του δημιουργούνταν ένα είδος - άλλστε μικρής κι άλλστε μεγαλύτερης- πλατείας. Ο νέος πολεοδομικός ιστός ήταν βασισμένος σε ορθογωνικό κανόνα με έντονες διαγώνιους. Κατά το σχεδιασμό δεν λήφθηκε υπ' όψη η ιστορική τοπογραφία της πόλης ούτε ο προϋπάρχων πολεοδομικός ιστός². Σχεδόν κανένα στοιχείο δεν κρατήθηκε από τον τελευταίο -τίποτε που να τον θυμίζει-, εκτός ορισμένων βασικών αξόνων (οδοί Βενιζέλου, Εγνατία, Αγ. Δημητρίου, Αγ. Σοφίας). Αυτό εξάλλου ήταν και πολιτική απόφαση. Η στάθμη εδραίωσης του νέου ιστού άλλαξε αισθητά, ενώ εμφανίστηκε ένας νέος μνημειακός άξονας στην πόλη: εκείνος της οδού Αριστοτέλους.

Παρά τα εξαιρετικά θετικά στοιχεία εκείνου του σχεδίου, που σφράγισε την εξέλιξη της πόλης στον 20ό αιώνα (και όχι μόνο), δεν μπορούμε να μη σταθούμε κριτικά απέναντι στην άποψη για τις αρχαιότητες, που υλοποιήθηκε σταδιακά μέσ' από το σχέδιο αυτό. Παράλληλα πρέπει να τονίσουμε ότι η σχετική με την πόλη αρχαιολογική έρευνα, σχεδόν ανύπαρκτη τότε (η πόλη είχε μόλις πριν από μια δετία ελευθερω-

θει), δεν μπορούσε να συμβάλει ουσιαστικά στον σχεδιασμό. Η άγνοια βασικών αρχαιοτήτων και της ιστορικής τοπογραφίας της πόλης³, η αντίληψη αξιολόγησης των αρχαιοτήτων ή των παλιών κτηρίων, καθώς και η ταχύτητα με την οποία έγινε ο σχεδιασμός -όσχετα αν πράγματι ήταν δικαιολογημένη λόγω ανωτέρας βίας-, ήταν, παράλληλα με τις πολιτικές αποφάσεις, μόνο η αρχή της εξάλειψης της φυσιογνωμίας της πόλης στη διάρκεια του 20ού αιώνα. Εξάλλου, η νομοθεσία που ακολούθησε το σχέδιο Hébrard (τροποποιητικές διατάξεις για αύξηση συντελεστή και ποσοστού κάλυψης), ως εκφραστής πολιτικών σκοπιμοτήτων⁴, εφαρμόστηκε σε βάρος όχι μόνο των αρχαιοτήτων της πόλης αλλά και του ίδιου του σχεδίου Hébrard.

Σήμερα οι προσπάθειες που γίνονται για να ξαναβρεί η πόλη κάτι από τη φυσιογνωμία της μέσ' από τον μνημειακό της πλούτο, σε επίπεδο σχεδίων μελετών κυρίως, τόσο από τον Οργανισμό Ρυθμιστικού Θεσσαλονίκης όσο και από το ΤΕΕ, το ΥΠ.Π.Ο., από μεμονωμένους μελετητές και τον Δήμο, αν και χαρακτηρίζονται από έλλειψη συντονισμού, κάνουν να διαφαίνεται ένα νέο σχήμα. Ο κοινός παρονομαστής - που εκφράζεται και στο ΓΠΣ - είναι σαφώς η τάση ν' αντιμετωπιστεί το μνημειακό δυναμικό της πόλης σε ζώνες (ή διαφορετικά: αρχαιολογικούς περιπάτους), οι οποίες διαγράφονται σήμερα ως εξής (διάγραμμα 1):

Α. Ζώνη ανατολικών τειχών (Λευκός Πύργος - Επταπύργιο).
Β. Κεντρική ζώνη (Πλατεία Αριστοτέλους - Άγιος Δημήτριος).

Γ. Ζώνη δυτικών τειχών (Λαδάδικα - Βόρεια τείχη).

Δ. Ζώνη βορείων τειχών και Άνω Πόλης (βόρεια τείχη έως Επταπύργιο).

Ε. Διάσπαρτα μεμονωμένα μνημεία, χωρίς άμεση σύνδεση με τις ζώνες.

Το κυριότερο χαρακτηριστικό του συστήματος αυτού είναι η προσπάθεια σύνδεσης των άκρων της πόλης με την παλιά.

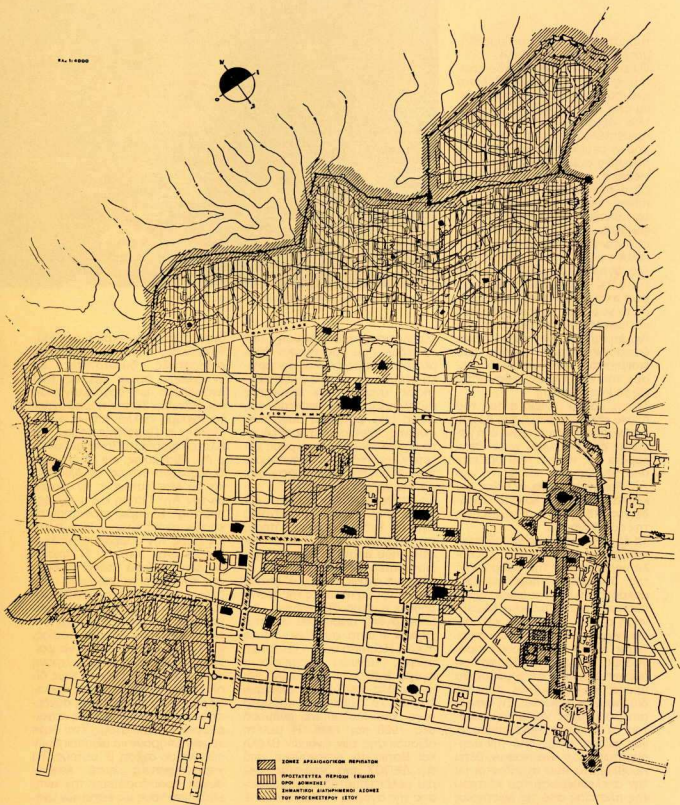
Επιλεκτικά μπορούμε να δούμε ορισμένους χαρακτηριστικούς τομείς από κάθε ζώνη:

1. Η ζώνη των ανατολικών τειχών

αρχίζει από τον Λευκό Πύργο και φθάνει ως τον Πύργο του Τριγώνου. Το κεντρικό τμήμα της, που είναι και το ζωτικότερο για την πόλη, περιλαμβάνει την περιοχή της Ροτόντας και του γαλεριανού ανακτόρου. Στα νότια της ζώνης έχουμε την περιοχή του Ιπποδروμίου (δηλαδή την περιοχή οδού Φιλικής Εταιρείας και Ιπποδروμίου έως την οδό Πρίγκιπος Νικολάου), που έχει μελετηθεί, παρουσιαστεί και δημοσιευτεί από ομάδα συναδέλφων (Α. Μάζη, Γ. Καραδόδο, Κ. Θεοχαρίδου, Χ. Σαξιαμπάνη)⁵. Βασικό πρόβλημα αυτής της προσπάθειας ήταν η ανάδειξη των υπολειμμάτων του Ιπποδρόμου και των ανατολικών τειχών, η σε δύο επίπεδα ένταξη τους στη σύγχρονη δομή και η σύνδεση τους με το γαλεριανό ανάκτορο.

Στη συνέχεια, τη σχέση της «Καμάρας» με το γαλεριανό ανάκτορο, τον Άγιο Παντελεήμονα, τη Ροτόντα και Τμήμα των ανατολικών τειχών προσπαθεί να αξιοποιήσει σχετική μελέτη που άρχισε από την αρχιτέκτονα Κ. Θεοχαρίδου και παρουσιάστηκε⁶ συντονικά σε ημερίδα του ΤΕΕ Κεντρικής Μακεδονίας (Μόνιμη επιτροπή για πολιτιστικά θέματα) από την ίδια.

Στην πρόταση αυτή αποκαθίσταται, μετά από ανασκαφική έρευνα, η Ρωμαϊκή και Παλαιοχριστιανική στάθμη του άξονα Ροτόντας-«Καμάρας» και συνδέεται με υπόγεια διάβαση κάτω από την Εγνατία με το γαλεριανό συγκρότημα, ενώ διαμορφώνεται το άμεσο περιβάλλον της Ροτόντας με συμβολική υποδήλωση όλων των ιστορικών φάσεων της περιοχής και γίνεται σύνδεση με το παρακείμενο τείχος. Έχουμε λοιπόν μεγάλης κλίμακας αναδιάρθρωση της στάθμης του ιστού με περισσότερα επίπεδα με πολλαπλές χρήσεις. Είναι προφανές το πόσο καίρια θα ήταν σήμερα μια παρόμοια επέμβαση καθώς και πόσο σημαντική θα απέβαινε για τον ιστορικό πυρήνα της πόλης μια έγκαιρη αντιμετώπιση στον αρχικό σχεδιασμό. Η προώθηση μιας παρόμοιας σημειακής επέμβασης θα απαιτούσε, πέρα από την επίλυση προβλημάτων σύνδεσης, συντονισμό των διαφόρων φορέων και υπηρεσιών, που από πλευράς αρμοδιοτήτων καλύπτουν

1. Διάγραμμα του συστήματος των προτεινόμενων αρχαιολογικών περιπάτων στη Θεσσαλονίκη (βλ. υποσ. 7 και 10).

τμήματα του συνολικού προβλήματος – πράγμα όχι απλό.

Ο κεντρικός αρχαιολογικός περίπατος, που στο σχέδιο Hébrard έχει ρόλο κεντρικού άξονα, ξεκινά από την παραλία με την πλατεία Αριστοτέλους. Η πλατεία Αριστοτέλους είναι ο μόνος χώρος, ο οποίος διαμορφώθηκε με συνέπεια σύμφωνα με το σχέδιο Hébrard, και παίζει ήδη βασικό ρόλο στη ζωή του κέντρου της πόλης ως χώρος πολιτιστικών και πολιτικών εκδηλώσεων καθώς και αναψυχής. Ο άξονας διαμορφώνεται μέσω της οδού Αριστοτέλους με επέκταση στις κεντρικές αγορές, στις δύο πλευρές της οδού, περιλαμβάνει τη σημερινή πλατεία Δικαστηρίων, δηλαδή το χώρο της Αρχαίας Αγοράς, και καταλήγει τελικά στο ναό του Αγ. Δημητρίου. Από κει και πάνω διακρίνονται τρεις πορείες, που εισέρχονται στον ιστορικό οικισμό της Άνω Πόλης, φθάνοντας ως τα βόρεια τείχη.

Το πιο καίριο σημείο αυτού του άξονα είναι η περιοχή της Αρχαίας Αγοράς. Πρόκειται για ένα μεγάλο αρχαιολογικό χώρο στην καρδιά της πόλης, που ορίζεται από την Εγνατία οδό με το ναό της Παναγίας Χαλκένων (12ος αι.) και τα οθωμανικά λουτρά Παράδεισος (15ος αι.), και φθάνει ως την οδό Φιλίππου.

Το έργο της μελέτης για αξιοποίηση αυτής της περιοχής*, και πολύ περισσότερο της εφάρμογής της, δεν μπορεί παρά να είναι μακρόχρονο και σταδιακό, αφού απαιτεί την ανασκαφική διερεύνηση όλου του σήμερα ελεύθερου χώρου. Για κάτι τέτοιο απαιτείται ειδικό μακρόχρονο πρόγραμμα, και φυσικά εξασφάλιση πόρων: εννοείται ότι ο χώρος θα πρέπει να λειτουργεί όσο θα διαρκούν οι εργασίες. Τη στιγμή αυτή ο αχανής και αδιαμορφωτός στην ουσία ημιανασκαμμένος χώρος, εκτός από την αποπεράτωση των ανασκαφών, θέτει προβλήματα που σχετίζονται με την απελευθέρωση του κέντρου της πλατείας από τις αφηρητές αστικών λεωφορείων, την αξιοποίηση των οθωμανικών λουτρών, την εξασφάλιση δημόσιων εξυπηρετήσεων υγιεινής, αποσταρχιστικό έργο στην Αρχαία Αγορά, φωτιστική αναδείξή, απόδοση χρήσης πολιτιστικών εκδηλώσεων, που να βασίζονται σε κινητό

2. Σημερινή κατάσταση της πλατείας Αγ. Γεωργίου (Ροτάνας).

εξοπλισμό, εκμετάλλευση των επιπέδων που προκύπτουν ανάμεσα στη σημερινή και την αρχική στάθμη για ποικίλες εξυπηρέτησεις, αναψυχή και εικαστικές εκδηλώσεις. Είναι φανερό ότι, εκτός από ζητήματα συνολικής μελέτης, τίθενται εδώ προβλήματα εξειδικευμένων επιμέρους μελετών, αποφάσεων προγραμματισμού, συντονισμού φορέων και φυσικά χρηματοδότησης.

Σε αντίθεση με τον σύνθετο και πολυεπίπεδο χώρο της Αρχαίας Αγοράς, έχουμε, λίγο νοτιότερα, την περιοχή της οδού Αριστοτέλους, που αποτελεί ένα νεότερο διατηρητέο μνημειακό σύνολο.

Αξίζει να αναφερθούμε σ' αυτήν, γιατί στις δύο πλευρές της διατηρήθηκε η ιστορική συνέχεια μιας λειτουργίας, αφού εκεί αναπτύχθηκαν (πάντα σύμφωνα με το σχέδιο Hébrard) οι δύο κεντρικές αγορές λανικού εμπορίου: η αγορά Βατικιώτη ανατολικά και οι αγορές Βλάλη και Μοδιάνο δυτικά. Τα παλιότερα κτίσματά τους χρονολογούνται ανάμεσα στα 1923 και 1936. Η μελέτη αξιοποίησης των αγορών Βλάλη και Βατικιώτη εκπονήθηκε από την ΔΕΠΟΣ προ δεκαετίας, ενώ μια μελέτη-πρόταση αναμόρφωσης της αγοράς Μοδιάνο με επίκεντρο το οθωμανικό Pazar Hamami (του 16ου αι.) έγινε στα 1986-87.

Θα σταθώ με λίγο στο σημείο αυτό, γιατί μέσα από αυτή τη μελέτη δόθηκε η ευκαιρία να εντοπιστούν τα προβλήματα των μεμονωμένων μνημείων που βρί-

σκονται στον νεότερο ή σύγχρονο ιστό της πόλης και στερούνται ουσιαστικές δυνατότητες να ενταχθούν στους άξονες που αναφέραμε ως αρχαιολογικούς περιπάτους. Τέτοια παραδείγματα έχουμε πολλά (όπως ο Αγ. Μηνάς, ο Προφήτης Ηλίας, το Αλατζά Ιμαρέτ, η Παναγούδα και ο Αγ. Αθανάσιος, και με μεγαλύτερες δυνατότητες το Αλκαζάρ και το Μπεζεστένι, η Αγ. Σοφία με τον Αγ. Γιάννη και η Αχειροποιίτος). Το κύριο χαρακτηριστικό των περισσότερων από αυτά, ως προς τον υπάρχοντα πολεοδομικό ιστό, είναι: 1) Η αρκετά μεγάλη διαφορά στάθμης έδρασης τους από τα δεδομένα οδοστρώματα, με όλα τα προβλήματα τα που αυτό συνεπάγεται (απομόνωση λειτουργική και χρήσεως, προβλήματα προστασίας, κ.ά.), και με αποτέλεσμα να φαίνονται βυθισμένα στη σύγχρονη φυσική δομή. 2) Η θέση τους δίπλα σε αρτηρίες μεγάλης κυκλοφορίας, που εμποδίζει τη σύνδεσή τους με τους βασικούς αρχαιολογικούς περιπάτους, έτσι ώστε να μην μπορούν να αξιοποιηθούν εύκολα σε σχέση μ' αυτούς. Τα χαρακτηριστικά αυτά κάνουν συχνά προσφορότερη την αντιμετώπισή τους ως εσιακών μνημείων μιας μικρής περιοχής. Η πολυπλοκότητα όμως των προβλημάτων και εδώ δεν είναι μικρή, ιδιαίτερα όταν αυτά συνδέονται με το κυκλοφοριακό. Μια περαιτέρω ιστορικού χώρου δεν εντάσσεται στους αρχαιολογικούς περιπάτους οι οποίοι

3. Άποψη του άξονα Ροτόντα-Καμάρα-γαλεριανό ανάκτορο.

διαγράφονται στην πόλη, αλλά έχει ίσο βάρος με αυτούς, συγκεκριμένα παράλληλα και όλα τα χαρακτηριστικά της κατηγορίας των μεμονωμένων μνημείων, είναι η περιοχή από το ναό της Αγίας Σοφίας-Αγιάσματος Αγίου Ιωάννη¹ ως το ναό της Αχειροποιήτου.

Τα δύο πρώτα μνημεία εδράζονται στην ίδια σχεδόν στάθμη και γεγινάζουν. Τα χωρίζει το οδόστρωμα της οδού Μακένζι Κινγκ. Η σύνδεση μεταξύ τους στη στάθμη έδρασης (κάτω επίπεδο) είναι επιφανής καθώς και ο συσχετισμός τους με τον πεζόδρομο της οδού Σχολείων (άνω επίπεδο). Η πεζοδρόμηση όμως του άμεσου περιβάλλοντος χώρου των μνημείων, λύση ιδιαίτερα ενδεικνύμενη, εμποδίζεται σημαντικά, προπάντων στην περίπτωση της Αγ. Σοφίας, από την υπάρχουσα λύση του κυκλοφοριακού, για το οποίο χρειάζεται ειδική μελέτη.

Το ίδιο πρόβλημα αντιμετωπίζει η όποιο είδους σύνδεση των δύο μεγάλων μνημείων Αγ. Σοφίας και Αχειροποιήτου, αφού η απόσταση ανάμεσα τους διχοτομείται από την ταχεία κυκλοφορία Εγνατία οδό. Κάποιες ιδέες προτάσεων που υπήρξαν για σύνδεση των δύο μνημείων, ίσως στη φυσική τους στάθμη έδρασης, εμποδίστηκαν από την υπάρχουσα κατάσταση, που είναι ιδιαίτερα δεσμευτική στην περιοχή αυτή.

Ο τρίτος αρχαιολογικός περίπατος σχετίζεται με τα δυτικά και βόρεια κάστρα της πόλης². Αρχι-

ζει από την παλιά εμπορική περιοχή των Λαδάδικων, κοντά στην Παραλία -εγκαταστημένη επάνω στον βυζαντινό λιμένα του Μεγ. Κωνσταντίνου-, περνά από το φρούριο του Τοπ Χανέ και προχωρεί προς την πλατεία Βαρδαρίου, όπου κάποτε υπήρχε η Χρυσή Πύλη -η είσοδος της πόλης από την Εγνατία οδό. Το δυτικό τείχος συνεχίζεται σε μεγάλο ύψος μετά την πλατεία Βαρδαρίου και συναντά την ευρύτερη περιοχή του ναού των Αγ. Αποστόλων (14ος αι.), η οποία περιλαμβάνει την ομώνυμη κινεστέρνα, το Πρόπυλο και τα λουτρά Pasa hamami («Φοινίε», 16ος αι.). Η συνέχεια όμως του τείχους πάνω από την οδό Κασσανδρού, καλαισθητά διαμορφωμένη σε μεγάλο μήκος, περνά από περιοχές συχνά πολύ υποβαθμισμένες, για να φθάσει στα βόρεια και να καταλήξει, περιτειχίζοντας την Άνω Πόλη, στο Επταύριο.

Το κύριο χαρακτηριστικό των δυτικών τειχών σήμερα είναι η κατά τόπους πλήρης διακοπή της συνέχειάς τους, με καταστροφή από αρτηρίες υψηλού κυκλοφοριακού φόρτου (πλατεία Βαρδαρίου, Αγ. Δημητρίου, δικαστήρια), και η «πλαισίωση» τους από εξαιρετικά υποβαθμισμένες περιοχές (σταθμός υπεραστικών λεωφορείων, φορτηγών, συνεργείων αυτοκινήτων, κλπ.), ιδιαίτερα στα βόρεια τείχη, όπου και η αυθαίρετη δόμηση σε επαφή με τα τείχη ή μέσα σ' αυτά -στις περιπτώσεις βέβαια που μπορού-

με να μιλάμε για δόμηση, εφόσον συχνά πρόκειται για παράγκες.

Επισημαίνουμε ότι εξειδικευμένες μελέτες για το σύνολο ή για τμήματα περιοχών των κάστρων δεν υπάρχουν. Εξαιρείται η περιοχή των «Λαδάδικων», για την οποία εκπονήθηκε πολεοδομική μελέτη-έρευνα (ερευνητικό πρόγραμμα ΓΕΤ), και το Τριγώνιο στα ανατολικά τείχη³, που η μελέτη του αποτέλεσε αντικείμενο μεταπτυχιακής εργασίας, ενώ για το Επταύριο, το μόνο που υπάρχει προς το παρόν είναι η αποτύπωση ενός μικρού τμήματος και μια έκθεση σκοπιμότητας⁴. Στο τελευταίο όμως άρχισε από την 9η ΕΒΑ προετοιμασία για πολύπλευρη μελέτη, με σκοπό την αναστήλωση και αξιοποίηση του καθώς και διάθεσή του για διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Από μια πρώτη προσέγγιση του προβλήματος της αξιοποίησης του αρχαιολογικού περιπάτου των κάστρων -που έγινε στα πλαίσια της μόνιμης επιτροπής πολιτιστικών θεμάτων του ΤΕΕ Κεντρικής Μακεδονίας⁵ από την γράφουσα - προέκυψαν μερικές βασικές προτάσεις. Θα αναφέρουμε μόνον όσες σχετίζονται με τα δυτικά τείχη.

1. Σύνδεση της ν.δ. παραλίας της πόλης με τα «Λαδάδικα», το Τοπ Χανέ και το Βαρδάρη, και ανάδειξη αυτής της πορείας ώστε να επικοινωνούν οι περιοχές κατοικίας της δυτικής πλευράς της πόλης με την παραλία.

2. Επανασχεδιασμός και αναμόρφωση της πλατείας Βαρδαρίου σε δύο στάθμες λειτουργιών: 1. κυκλοφορία πεζών, 2. κυκλοφορία οχημάτων.

3. Αναμόρφωση της πλατείας Αγ. Αποστόλων σε δύο επίπεδα και σύνδεσή της με το Πρόπυλο και το Παρά Χαμάμι (αξιοποίηση του τελευταίου ως πολιτιστικού κέντρου). Απομάκρυνση υπαίθριων χώρων στάθμευσης από την πλατεία, καθώς και της αεθρίδας υπεραστικών λεωφορείων, φορτηγών και συνεργείων αυτοκινήτων από τη ζώνη της εξωτερικής πλευράς των τειχών.

4. Πεζοδρομήσιμες ζώνες δίπλα στο τείχος, που να περιλαμβάνουν τις αξιολογές περιοχές με σύγχρονες χρήσεις, και ταυτόχρονα διατήρηση επιλεγμένων

4. Αποψη του ανατολικού περιβάλλοντος της Αγ. Σοφίας στη σύγκλιση των οδών Πρ. Νικόλαου - Μακένζ Κινγκ.

5. Αποψη του αγιάσματος του Αγ. Ιωάννη στη σύγκλιση των οδών Πρ. Νικόλαου - Μακένζ Κινγκ.

κτισμάτων εμφανιζόμενων στα τείχρη, ως ιστορικής φάσης των τεχνών σε ορισμένα σημεία.

5. Συνένωση της περιοχής Αγ. Αποστόλων με την περιοχή Αγ. Αικατερίνης στην απαρχή των βόρειων τεχνών.

Μετά από μια επιλεκτική αναφορά ορισμένων βασικών σημείων των προτεινόμενων αρχαιολογικών περιπτώσεων στη Θεσσαλονίκη και των κοινών προβλημάτων τους, θα μπορούσαμε να επισημάνουμε συμπερασματικά ορισμένα βασικά σημεία αξία ιδιαίτερης προσοχής.

Α. Η ένταξη αρχαιοτήτων σε πολεοδομικό ιστό προϋποθέτει αρχαιολογική ιστορική έρευνα και καλή τεκμηρίωση της ιστορικής τοπογραφίας της υπό σχεδιασμό περιοχής. Πρόκειται για μια εργασία υποδομής (εργασία αρχείου), που η έλλειψή της είναι αιτία της απειρίας της κλίμακα.

Β. Βασική αρχή για τον σχεδιασμό ένταξης αρχαιοτήτων σε πολεοδομικό ιστό είναι η διαφύλαξη της ιστορικής συνέχειας του δομημένου περιβάλλοντος και η διατήρηση όλων των φάσεων του. Σημειώνουμε ότι προστασία του μνημειακού πλούτου δεν σημαίνει μη επέμβαση, αλλά επέμβαση με όρους και όρια. Αυτό είναι το ζητούμενο.

Γ. Λύσεις αξιοποίησης ομάδων μνημείων ή αρχαιολογικών χώρων μέσα σε διαμορφωμένους (υπάρχοντα) πολεοδομικό ιστό απαιτούν μακρό χρόνο υλοποίησης και στάδια μελετών και εφαρμογών, και προϋποθέτουν γι' αυτό την ύπαρξη ενός γενικού πλάνου σύγκλισης των επί με-

ρους επεμβάσεων σε διαφορετικούς χρόνους.

Δ. Η ομαδοποίηση μνημείων κατά το δυνατό σε ζώνες, μέσα σε σύγχρονο ιστό, φαίνεται να είναι πολύπλευρα επιτυχημένη λύση, εφόσον εξασφαλίζει την ιστορική συνέχεια του δομημένου περιβάλλοντος, περιλαμβάνοντας μνημεία διαφόρων εποχών και διατηρώντας όλες τις φάσεις τους. Τα εκτός ζωνών ιστορικά μνημεία ή θύλακες αρχαιοτήτων θα πρέπει να συνδέονται κατά το δυνατό με αυτές.

Ε. Το πρόβλημα της διαφοράς στάθμης έδρασης μνημείων και αρχαιολογικών χώρων (σε σχέση με τα σύγχρονα οδοστρώματα) με το δομημένο περιβάλλον (έδραση οικοδομών) και την υποδομή του είναι δυνατόν να αποτελέσει ευκαιρία για ενδιαφερόμενες λύσεις σύνθεσης του σύγχρονου ιστού, εφόσον ξεπεραστούν τα – συνήθως σοβαρά – τεχνικά και οικονομικά προβλήματα, που η ύπαρξή τους μπλοκάρει συχνά τις διαδικασίες και χρησιμοποιείται για αναβολές και ματαιώσεις έργων.

ΣΤ. Απαιτείται επίλυση του κυκλοφοριακού προβλήματος σε σχέση με τα μνημεία, τα οποία πρέπει να είναι προστά στον πεζό και μακριά από αρτηρίες μεγάλης κυκλοφορίας. Εννοείται ότι αποκλείονται επεμβάσεις που θα έθιγαν υποκείμενο ιστό.

Ζ. Απαραίτητος για μακρόχρονα προγράμματα είναι ο συντονισμός μελετών και η εξειδίκευσή τους, τόσο θεματικά (ως προς τμήματα αρχαιολογικών πόρων ή μνημειακών συνόλων) όσο και

από πλευράς ειδικότητας (ως προς ζητήματα τεχνικά, οικονομικά, κοινωνιολογικά, αισθητικά κλπ.).

Η. Απαιτείται μεθοδευμένη εξασφάλιση πόρων για χρηματοδότηση με όρια ελαστικότητας τέτοια, που να προσαρμόζεται στις συνθήκες ανάγκες των ειδικών έργων.

Θ. Σημαντικότερη είναι η αντιμετώπιση της έλλειψης από λεπτομερείς ειδικές μελέτες, που να φθάνουν ως τον προσδιορισμό οικονομικών μεγεθών. Σχεδόν όλες οι μελέτες που έχουμε υπόψη μας για τη Θεσσαλονίκη προβλέπουν να θεωρηθούν σχέδια μελετών ή προμελέτες και όχι μελέτες εφαρμογής, τουλάχιστον ως προς αυτό το θέμα. Λείπουν οι οικονομικοτεχνικές μελέτες, που θα μας έδιναν συγκεκριμένα ποσοτικά στοιχεία.

Ι. Απαιτείται προγραμματισμός και συντονισμός στο επίπεδο αρμοδίων φορέων που εμπλέκονται σ' ένα γεγνησμένο σημειακή παρέμβαση – διαίτερα όταν πρόκειται για σύνθετες περιπτώσεις ή ευρύτερες περιοχές αρχαιοτήτων –, πράγμα που θα διευκόλυνε η ύπαρξη συντονιστικού οργάνου με ουσιαστικές δυνατότητες. Η έλλειψη προγραμματισμού και συντονισμού οδηγεί σε πρόχειρες, ατελείς ή ευκαιριακές λύσεις, όπως είναι συχνά οι εξωραϊσμοί των Δήμων ή οι αναστηλώσεις μνημείων, ασύνδετες με το άμεσο περιβάλλον των τελευταίων.

ΙΑ. Τέλος, είναι σημαντικό να μπορεί η απόδοση νέων χρήσεων σε αρχαιοτήτες να κινείται σε με-

Οδών Μακρένι Κινγκ και Παύλου Μελά.

6. Αποψη του δυτικού περιβόλου της Αγ. Σοφίας, της πλατείας και της συνάντησης των οδών Ερμού - Αγ. Σοφίας.

γάλη γκάμα και να καλύπτει ουσιαστικές κοινωνικές ανάγκες ή να τις συνοδεύει. Η επανάρχηση εξάλλου είναι καίριο σημείο για την ένταξη του μνημείου στο σύγχρονο περιβάλλον ως ζωντανού οργανισμού και όχι μόνον ως εκθέματος. Ιδιαίτερα υπογραμμίζουμε ότι, παράλληλα με την ένταξη των αρχαιοτήτων ως δομικών στοιχείων σ' ένα σύγχρονο ιστό, είναι απαραίτητη και η ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή του συνόλου. Σημαντικό ρόλο θα έπαιζαν προγράμματα συμμετοχής των χρηστών και ενημέρωσης του κοινού και των φορέων σχετικά με τις δυνατότητες των επεμβάσεων.

* Η λέξη «αρχαιότητες» χρησιμοποιείται εδώ με την ευρύτερη δυνατή έννοια.

Σημειώσεις

1. Α. Καραδήμου - Γερολύμου, *Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917*, Θεσσαλονίκη 1986.
2. Η απόφαση αυτή ήταν πολιτική. Η αποτίμηση του παλιού ιστού έγινε αμέσως μετά την πυρκαγιά, ώστε να ρυθμιστεί το ταχύτερο το θέμα των ιδιοκτησιών.
3. Για την Ιστορική Τοπογραφία της Θεσ/νίκης ήταν τότε γνωστή η μελέτη του Μ. Χατζηγιάννου «Αστυνομία Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη 1880.
4. Για τη νομοθεσία βλ. Α. Καραδήμου - Γερολύμου, *ο.π.*, σσ. 196-199, ιδιαίτερα υποσ. 33 στη σ. 197, και γενικά σσ. 207-218.
5. Α. Μάζης, Γ. Καραδέσος, Κ. Θεοχαρίδου, Χ. Στεφάνου-Σαβιμάνη, «Αποκαύση Τμήματος του Τείχους και του Ιπποδρόμου Θεσσαλονίκης και Μετα-

σχηματισμός της Οδού Φιλικής Εταιρείας σε Πεζότοπο», *Τεχνικά Χρονικά*, Α, 1989, τόμ. 9, τεύχ. 3, σσ. 107-123. Η μελέτη παρουσιάστηκε σε Διεθνές Συνέδριο στη Θεσσαλονίκη το 1987.

6. Οι βάσεις της εργασίας αυτής τοποθετήθηκαν από τη διπλωματική εργασία της Κ. Θεοχαρίδου. Η μελέτη συνεχίστηκε και προωθείται από την 9η ΕΒΑ.

7. Ένα σχέδιο μελέτης παρουσιάστηκε από την Κ. Θεοχαρίδου στα πλαίσια του επιστημονικού διήμερου για την «Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και την Οικιστική Ανάπτυξη», που οργανώθηκε από το ΤΕΕ - Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, στις 19-20/4/1989 στη Θεσσαλονίκη με τίτλο: «Ο Ανατολικός Αρχαιολογικός Περίπατος και η Αρχαία Αγορά». Εξάλλου, ήδη υπάρχει συνεργασία της αρμόδιας Εφορείας και του Δήμου για προώθηση κόπων εργασίων.

8. Ε. Χατζητρύφωνος, «Προστασία και αναμόρφωση του Παχουντί-Χαμί και της παλαιάς αγοράς στην άμεση περιοχή του», μεταπτυχιακή εργασία ειδικότητας, Βελιγράδι 1987. Της ίδιας: «Pazar Hamami, μελέτη αποκατάστασης», στο αρχείο της 9ης ΕΒΑ, 1989. Της ίδιας: «Το οθωμανικό λουτρό της Αγοράς Pazar Hamami (λουλουδάδικα) της Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 24, 1989 (υπό δημοσίευση).

9. Μελέτη του περιβάλλοντος χώρου της Αγίας Σοφίας έγινε παλιότερα από την αρχιτέκτονα Σουζάννα Αντωνάκη, σύμφωνα με την οποία διαμορφώθηκε ο υπάρχων χώρος. Άλλη σχετική μελέτη έγινε πρόσφατα από την γράφουσα στα πλαίσια της 9ης ΕΒΑ, με προβληματισμό για επέκταση της επέμβασης.

10. Σχέδιο μελέτης έγινε από την γράφουσα στα πλαίσια της επιτροπής για πολιτιστικά θέματα του ΤΕΕ Κεντρικής Μακεδονίας, με τίτλο «Εξειδίκευση των στόχων του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Θεσσαλονίκης, αναφορικά με

τους Ιστορικούς Περιπάτους του ιστορικού πυρήνα, Μέρος III, IV: Ο Αρχαιολογικός Περίπατος στα τείχη της Θεσσαλονίκης (τα δυτικά και βόρεια τείχη)», Θεσσαλονίκη, Μάιος 1989, Αρχείο ΤΕΕ. Η εργασία παρουσιάστηκε περιληπτικά με τίτλο: «Αρχαιολογικός Περίπατος στα Δυτικά και Βόρεια Τείχη της Θεσσαλονίκης και προβλήματα των Μεμονωμένων Μνημείων», στο Επιστημονικό Δίημερο του ΤΕΕ - Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 19-20/4/1989, βλ. σημ. 7.

11. Στέργιος Στεφάνου, «Ο πύργος του Τριγωνίου. Συμβολή στη μελέτη των τοιχοειδών οχυρώσεων της Θεσσαλονίκης», *Βυζαντινά*, τ. 14, 1988.

12. Βλ. Ε. Χατζητρύφωνος, «Εξειδίκευση των στόχων του Γ.Π.Σ.Θ.», *ο.π.* Τον Απρίλιο του 1993 έγινε ειδική ημερίδα για το Επταύριο από τους υπεύθυνους της 9ης ΕΒΑ, στο Μουσείο Εκμαγείων της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.

Antiquities in a Modern Town-Planning Network. Experiences from Thessaloniki

E. Chatzityrphos

The lack of constitutional legislation for the protection of the built environment of the past — with its various contents — and its incorporation in the modern needs inevitably leads to the disappearance of the historic continuation and physiognomy of the Neohellenic cities. The limited interventions and the establishment of zones of historic monuments and archaeological sites are often the only solutions left. Some characteristic cases and experiences from the city of Thessaloniki and certain basic remarks presented in this article can be proven useful elsewhere.